

ANDREW ROBERTS (RED.)

DE GROOTSTE VELDHEREN UIT DE OUDHEID

An ancient Egyptian wall painting in a golden-brown hue. The central figure is a man in profile, facing right, carrying a large, rounded bundle on his back. He is wearing a simple kilt. In the background, there is a structure with two arched openings, possibly a house or a workshop, with several smaller figures standing nearby. The painting is set against a textured, aged wall.

1479 V.CHR. - 453 N.CHR.

**DE GROOTSTE
VELDHEREN UIT
DE OUDHEID**

1479 V.CHR.-453 N.CHR.

Andrew Roberts (red.)

Uitgeverij Omniboek

INHOUDSOPGAVE

TOETMOSIS III 7

Joyce Tyldesley

RAMSES II 19

Joyce Tyldesley

JOZUA 29

Martin van Creveld

KONING DAVID 39

Martin van Creveld

TIGLATPILESER III 49

Doyne Dawson

SUN TZU 59

Jonathan Fenby

CYRUS DE GROTE 69

Tom Holland

LEONIDAS 79

Ben Dupré

THEMISTOCLES 89

Robin Waterfield

THUCYDIDES 99

Andrew Roberts

ALCIBIADES 109

Robin Waterfield

XENOPHON 119

Robin Waterfield

FILIPS VAN MACEDONIË 129

Robin Lane Fox

ALEXANDER DE GROTE 139

Robin Lane Fox

HANNIBAL 149

Tom Holland

SCIPIO AFRICANUS 159

Adrian Goldsworthy

JUDAS MAKKABEÛS 169

Martin van Creveld

POMPEIUS 179

Adrian Goldsworthy

JULIUS CAESAR 189

Adrian Goldsworthy

ARMINIUS 199

Adrian Murdoch

TRAJANUS 209

Adrian Goldsworthy

ZHUGE LIANG 219

Jonathan Fenby

ALARIK I 229

John Haywood

AETIUS 239

John Haywood

ATILA 249

John Haywood

Joyce Tyldesley

TOETMOSIS III

*regeerde circa van
1479-1425 v.Chr.*

Nadat Toetmosis III de troon als kind had geërfd, regeerde hij tijdens de 18e dynastie van het Nieuwe Rijk drieënvijftig jaar, tien maanden en zesentwintig dagen over Egypte. Toetmosis wordt algemeen gezien als de grootste veroveraar onder de Egyptische koningen. Het rijk waarover hij uiteindelijk heerste, strekte zich uit van Gebel Barkal, onder de derde Nijlcataract in Nubië, tot aan de oevers van de Eufraat in Syrië. De invloedssfeer van het rijk van Toetmosis III reikte echter nog veel verder.

‘Aangezien elke prins van elk noordelijk land erin opgesloten zit, staat de verovering van Megiddo gelijk aan de verovering van duizend steden!’ TOETMOSIS III TEGEN ZIJN SOLDATEN, UIT DE

ANNALEN VAN TOETMOSIS III

De eerste twee decennia van zijn regeringstijd stond Toetmosis III in de schaduw van zijn tante, stiefmoeder en regentes Hatsjepsjoet. Over het algemeen beschouwt men het buitenlandse beleid van Hatsjepsjoet meer als een politiek die op vreedzame handel dan op agressie was gericht, hoewel er bewijzen zijn voor ten minste zes campagnes van haar legers om plaatselijke opstanden in zowel Nubië als de Levant te onderdrukken. Tegen het einde van hun gezamenlijke regering was er sprake van een duidelijke verschuiving in de machtsverhoudingen, toen de oudere Hatsjepsjoet de volwassen Toetmosis III een steeds prominere rol in de staatszaken liet spelen. Toetmosis stond nu veel meer naast zijn medeheerseres dan nog achter haar en nam als opperbevelhebber van het leger de verantwoordelijkheid voor de verdediging van Egyptes grenzen op zich. Het land werd al geteisterd door sporadische onlusten in de satellietstaten in het oosten en Toetmosis was gedwongen zijn troepen in te zetten voor de eerste van een serie militaire campagnes om de Levant weer stevig in zijn greep te brengen.

De dood van een sterke koning was traditioneel een tijd van opstand onder Egyptes vazalstaten. Hatsjepsjoets dood in ca. 1458 v.Chr. was daarop geen uitzondering. Toetmosis was gedwongen op te treden, zowel om Egyptes belangen te beschermen als, wellicht, om zijn eigen reputatie als strijdbare koning te versterken. De vanouds overgeleverde religieuze verplichting om Egypte tegen haar traditionele vijanden te verdedigen, kan teruggevoerd worden tot de tijd van de zogenaamde Palette van Narmer, een votief dat meer dan vijftienhonderd jaar daarvoor werd gegraveerd, aan het begin van het dynastieke tijdperk.

De Annalen

Het merendeel van Toetmosis' militaire activiteiten speelde zich af ten noordoosten van Egypte. De bijzonderheden van deze campagnes werden vastgelegd door een groep militaire schrijvers die de gebeurtenissen in een officieel 'dagboek' optekenden. Later in zijn regeerperiode werden de details van zijn oostelijke overwinningen opgetekend op de muren van twee nieuwgebouwde hallen die achter Pylon (poort) IV van de Karnaktempel van Amon-Ra te Thebe (het huidige

◀ De grote veldheer Toetmosis III, met de *nemes* op zijn hoofd en de valse baard van de Egyptische koningen. Het siltstenen beeld dat nu in het museum van Luxor staat, wordt beschouwd als een van de fraaiste voorbeelden van oud-Egyptische koninklijke kunst.

Twee cartouches, of ovale vlakken, geven de naam van de koning – ‘Menkheperre Djehuty-Mes-Nefer-Kheper’ – op een reliëf van de dodentempel van Hatsjepsjet in Deir el-Bahri. Tegenwoordig is de koning bekend als Toetmosis III, vijfde koning van de 18e dynastie van Egypte.

Luxor) liggen: ‘Zijne Majesteit gaf de werklieden opdracht de overwinningen die zijn vader Amon hem had geschonken op te tekenen in inscripties in de tempel die Zijne Majesteit had gebouwd [voor zijn vader Amon, teneinde] alle campagnes [vast te leggen] alsmede de buit die [Zijne Majesteit] had meegebracht...’ (uit de annalen van Toetmosis III).

Het verslag, tegenwoordig bekend als de ‘Annalen’, is de langste behouden gebleven monumentinscriptie van Egypte. De Annalen beschrijven de gebeurtenissen van de regeringsjaren 22-42, met de nadruk op de vroegste campagne. Ze geven zowel details over de militaire overwinningen als over de indrukwekkende oorlogsbuit en de grote bedragen aan tributen en belastingen die Egyptes oostelijke vazalstaten oprichtten. De optekeningen kunnen nauwelijks doorgaan voor onbevooroordeelde geschiedschrijving in de moderne zin van het woord, want ze zijn duidelijk geschreven om de superioriteit van Egypte, Egyptes koning en Egyptes goden aan te tonen en bevatten klaarblijkelijke vergissingen, omissies en overdrijvingen. Anderzijds geven ze echter een ongekend gedetailleerd inzicht in de wapenfeiten van Toetmosis. Meer bijzonderheden over diens campagnes kunnen ontleend worden aan een serie stèles (monumentale stenen met inscrip-

ties) die door de koning werden opgericht, en aan een aantal privé-inscripties (op Thebaanse graven, beelden en stèles).

De toenemende dreiging van Mitanni

Het Egypte van het Nieuwe Rijk kende traditioneel drie vijanden: de Libiërs, de Nubiërs en de oostelijke volken. Ten tijde van Toetmosis' opvolging waren de Libische stammen die de westelijke woestijn bewoonden tijdelijk rustig. Zij vormden nauwelijks een bedreiging voor de status quo. Nubië, in het zuiden, was eveneens relatief vredig nadat een reeks veldtochten van de vroegere koningen van de 18e dynastie – Ahmose, Amenhotep I en Toetmosis I – ervoor had gezorgd dat het gebied in wezen een Egyptische provincie was geworden. Nubië werd nu bestuurd door een Egyptische onderkoning en hoewel er nog een keten van indrukwekkende, grote forten van tichelsteen bleef staan die tijdens de agressievere bezetting in de periode van het Middenrijk werd gebouwd, waren de belangrijkste instrumenten voor Egyptische overheersing nu de versterkte steden die bevolkt werden door geëmigreerde Egyptenaren.

Toetmosis III draagt de rode kroon van Opper-Egypte terwijl hij een strijdnepel boven zijn hoofd heft om het eeuwenoude ritueel van het verpletteren van Egyptes vijanden te volvoeren. Reliëf van het tempelcomplex van Karnak, nabij Luxor.

In het noordoosten echter was er sprake van groeiende dreiging. De politieke landkaart veranderde in hoog tempo en de stadstaten van Syrië en Palestina werden steeds opstandiger. De kuststad Byblos kende een lange traditie van loyaliteit aan de Egyptische koningen. Maar in het noorden, in gebieden die nu tot het moderne Turkije behoren, hadden de Indo-Europese Hittieten een stevige eigen staat opgebouwd waarvan de natuurlijke expansierichting naar het zuidoosten en zuidwesten hen uiteindelijk in Noord-Syrië in conflict zou brengen met Egyptische belangen. Ook de Hurri, een etnische groep die oorspronkelijk uit het noordelijke Zagros (in het huidige Iran) afkomstig was maar nu zijn basis had in de natiestaat Mitanni, was geïnteresseerd in deze regio. Meer dan dertig jaar eerder was Toetmosis I, de grootvader van Toetmosis III, het gebied van Mitanni binnengevallen en had bij het bereiken van de rivier de Eufraat een grensstèle opgericht om zijn prestatie te gedenken. De oudere Toetmosis was echter overleden voordat hij zijn plannen voor een oostelijk rijk had kunnen voltooien. Mitanni had de Egyptenaren teruggedreven, herstelde zich van zijn vernedering en had de tussenliggende jaren gebruikt om de greep op Noord-Syrië en Mesopotamië te consolideren. Nu vormde het Mitannische bondgenootschap met de bevriende, belangrijke stadstaten Kades en Tunip een bedreiging voor Egypte. Concreter uitgedrukt, het gerucht ging dat de koning van Kades, gesteund door de koning van Mitanni, een oorlog tegen Egypte voorbereidde.

Toetmosis kon zich niet veroorloven zijn oostelijke gebieden te verliezen. Beheer over de zeehavens van de Levant gaf Egypte de mogelijkheid de handelsroutes in het oostelijke Middellandse Zeegebied te beheersen, die de basis vormden van de bronstijdeconomie en Egypte voorzagen van het broodnodige hout, terwijl een dominante positie in Syrië en de Levantijnse staten de expansie van mogelijke vijanden blokkeerde. Hij bereidde zich daarom voor om, in zijn eigen woorden, 'die verachtelijke vijand [de koning van Kades] ten val te brengen en de grenzen van Egypte in overeenstemming met de opdracht van zijn vader [god] Amon-Ra te verleggen'. Toetmosis zou zeventien jaar in deze missie investeren. Zijn leger – de professionele en semiprofessionele troepen van het koninklijk hof, aangevuld met grote hoeveelheden niet-professionele soldaten die opgeroepen werden voor nationale dienstplicht – ontwikkelde al snel een tijdverslindende maar uiteindelijk effectieve techniek. De soldaten voedden zich met proviand dat ze onderweg verzamelden; het was daarom belangrijk om het veld in te gaan op tijden dat er veel voedsel beschikbaar was. Grote veldslagen – met twee legers die tegen elkaar optrokken om te vechten – waren zeldzaam. De Egyptenaren volgden veeleer een seizoensbepaalde camperoute die van de ene versterkte stadstaat naar de volgende leidde. Veel stadstaten vonden het verstandig om zich zonder slag of stoot over te leveren en Toetmosis en zijn leger eenvoudig te beta-

len om verder te trekken, waarna zij maar al te vaak hun oude bondgenootschappen weer oppakten zodra de Egyptenaren vertrokken waren. De steden die zich wel verzetten, werden al snel belegerd. Bij gebrek aan geavanceerde wapens – hij kon niet beschikken over een stormram of belegeringstorens – omsingelde het Egyptische leger de stad eenvoudigweg en wachtte tot de vijand door zijn voorraden heen was. Daarna plunderde hij de plaats en wees een lokale heerser aan die de stad in zijn naam bestuurde.

Al snel ontwikkelde Toetmosis een langetermijnpolitiek die inhield dat de kinderen van plaatselijke heersers naar Egypte werden gestuurd om opgeleid te worden. Na zijn zesde campagne werden zesendertig zonen van heersers naar de paleisscholen gestuurd om samen met de zonen van de Egyptische elite te worden opgeleid. Na vele jaren van indoctrinatie keerden zij als volstrekte Egyptenaren terug naar hun geboorteland om uit naam van de farao te regeren. Ondertussen werden de dochters van de plaatselijke heersers als permanente gijzelaars in de koninklijke harem vastgehouden. De Annalen vertellen dat Toetmosis de dochter van een heerser uit Retenu trouwde, die met een waardevolle bruidsschat en een hele verzameling dienaren in Egypte aankwam. Een ongedecoreerd graf in de afgelegen Wadi Gabbanat el-Qurud (de Vallei van de Aap) op de Thebaanse westoever bevat de leeggeroofde begraafplaatsen van drie buitenlandse vrouwen, wier namen – Manuwai, Manhata en Maruta – suggereren dat zij afkomstig waren uit de Syrisch-Palestijnse regio.

De zegerijke veldtochten

Voor het tweeëntwintigste jaar van zijn regeerperiode (het eerste jaar van zijn alleenheerschappij na de dood van Hatsjepsot) vertellen de Annalen ons dat ‘Zijne Majesteit het fort Sile passeerde tijdens zijn eerste zegerijke campagne om de volkeren die Egyptes grenzen aanvielen heldhaftig, met kracht, macht en gezag te verpletteren’. Toetmosis stak het noorden van het schiereiland Sinai over via de militaire weg die bekendstaat als de ‘Weg van Horus’ en trok naar Gaza, een stad die sinds het begin van het Nieuwe Rijk trouw was aan Egypte. Vanuit Gaza viel hij Jhem aan en bezette deze versterkte stad die in handen was van een consortium van vijanden, onder aanvoering van de koning van Kades. In Jhem plande hij zijn volgende stap, een oostwaartse beweging over het Karmelgebergte naar de versterkte stad Meggido waar hij tegenover een indrukwekkende coalitie van vijanden kwam te staan, wederom onder aanvoering van de koning van Kades. Ondertussen kreeg generaal Djehoeti opdracht van de farao om de stad Joppe (het moderne Jaffa) te belegeren. Papyrus *Harris 500*, een Ramsesppapyrus dat tegenwoordig in het Britse museum wordt bewaard, vertelt ons dat de ondernemende Egyptenaren verstopt in grote manden Joppe werden binnengesmokkeld.

Toetmosis nam Meggido na een beleg van zeven maanden in en haalde daarmee direct een grote buit binnen aan strijdwapens, wapenuitrustingen en wapens (die hij gebruikte om zijn troepen uit te rusten), goud, vee en krijgsgevangenen die voor dwangarbeid naar Egypte werden gestuurd. De koning van Kades wist te ontsnappen, maar veel van zijn bondgenoten werden gevangengenomen en gedwongen een eed van trouw aan Egypte af te leggen. De val van Megiddo zou nog eeuwen blijven leven in het collectieve geheugen. Meer dan duizend jaar later, toen de schrijver van het bijbelboek Openbaring de laatste strijd op de Dag des Oordeels beschreef, situeerde hij die in Megiddo: 'Ze brachten hen bijeen op de plaats die in het Hebreeuws Harmagedon heet.' (Openbaring 16:16)

Na een lacune in de militaire verslagen zien we Toetmosis terug in het negenentwintigste jaar van zijn regering, toen hij de kuststeden Ullaza en Ardata veroverde, beide onder beheer van de stadstaat Tunip, alvorens in het jaar 30 Kades zelf aan te vallen. Opnieuw onderging de koning een vernedering door de Egyptenaren, maar de versterkte stad, beschermd door de bocht in de rivier de Orontes, overleefde grotendeels intact.

Ten slotte richtte Toetmosis zijn aandacht op zijn aartsrivaal Mitanni. Er zou een directe confrontatie volgen. In het drieëndertigste jaar zeilde het Egyptische leger naar de haven van Byblos. Daar sloeg het zijn kamp op en wachtte af, terwijl de timmerlieden van Byblos – die profiteerden van de overvloedige houtvoorraad op de Libanon – een vloot bouwden van speciaal ontworpen boten. Zij werden in delen op karren geladen en meegenomen door het leger dat over de bergen trok, de vallei van de Orontes volgde en de onderworpen steden Kades en Tunip

‘Zijn zuidelijke grens is bij de horens van de aarde, aan het zuidelijke uiteinde van het land. Zijn noordelijke grens bij de moerassen van Azië, bij de steunpilaren van de hemel.’

GEBEL BARKAL, GRENSTÈLE VAN TOETMOSIS III

passeerde. Het doel van de expeditie was Aleppo, dat bezet was door de koning van Mitanni. Hier beleefde Toetmosis drie felle en bevredigende confrontaties. De vijand trok zich in wanorde terug en Toetmosis stond uiteindelijk in Karkemis aan de westoever van de Eufraat, tegenover het leger van Mitanni dat op de oostelijke oever verbleef.

Het leger van Mitanni had alle beschikbare boten in beslag genomen of tot zinken gebracht, zodat het onmogelijk zou zijn voor de Egyptenaren om hen over de rivier te achtervolgen. Omdat ze dachten volkomen veilig te zijn, ontspannen de troepen. Maar Toetmosis wist wel beter. Hij liet zijn meegebrachte boten

monteren, stak de Eufraat over en zette zijn strooptocht tot diep in Mitanni voort, waarbij hij hele gebieden veroverde en steden platbrandde. De legeraanvoerders van Mitanni vluchtten voor de Egyptenaren en waren tot hun schande gedwongen zich in grotten te verbergen. Net als zijn grootvader was Toetmosis in staat een triomfantelijke grensstèle op de oostelijke oever van de Eufraat op te richten. Tijdens de lange mars terug naar huis maakte hij een tussenstop om in Syrië aan een ontspannende olifantenjacht deel te nemen. Hij was echter niet in staat de nieuwveroverde landen in handen te houden. Twee jaar na de zegerijke overwinning stond het Egyptische leger weer tegenover de troepen van Mitanni, maar deze keer wist de vijand voordeel te behalen.

De laatste vermelding in de Annalen verwijst naar een campagne van Toetmosis in het noorden, in het tweeënveertigste jaar van zijn regering. Tunip werd veroverd en het is mogelijk dat ook Kades werd aangevallen. Uiteindelijk volgde er in het vijftigste jaar nog een korte en weinig opzienbarende campagne in Nubië.

De Egyptische Napoleon

Hoewel het zeker niet was weggevaagd en al snel weer naar voren zou komen als een belangrijke regionale macht, werd Mitanni tijdelijk onderworpen en had het geleerd op zijn hoede te zijn voor Egypte. Toetmosis had zijn rijk veiliggesteld en werd nu overspoeld met geschenken van zijn 'broederkoningen', de monarchen van Babylon, Assyrië en Hatti (het koninkrijk van de Hittieten), die zo verstandig

Toetmosis III draagt de complexe atefkroon. Blok uit het muurrelief te Deir el-Bahri, tegenwoordig in het museum van Luxor.

waren zijn vriendschap te zoeken. Minder machtige staten die de bescherming van de farao zochten, betaalden tribuut en belastingen. De gelden die nu in de koninklijke schatkist stroomden, werden gebruikt om een indrukwekkend tempelbouwprogramma te financieren. Er volgde een nieuwe fase in de ontwikkeling van het tempelcomplex van Karnak en ook alle belangrijke Egyptische steden, van Kom Ombo tot Heliopolis en verschillende plaatsen in de Nijldelta en in Nubië, profiteerden van de bouwactiviteiten.

De inscripties op de monumenten van Egypte, zoals de Annalen, waren koninklijke propaganda. Ze schilderden de Egyptische koningen steevast af als sterk, dapper en intelligent en verdraaiden de details van oorlogen vaak om onverdiend zeges op hun conto te schrijven. Dat maakt het voor moderne historici moeilijk om een waarheidsgetrouwe inschatting te maken van de militaire kundigheid van een koning. De verslagen over Toetmosis, afkomstig uit contemporaine optekeningen en ondersteund door archeologisch bewijsmateriaal uit Syrië en Palestina, lijken accurater dan de meeste. Ze tonen ons een man die beschikte over veel energie en tactisch vermogen. Niet alleen was Toetmosis de meest strijdbare koning van Egypte, hij was ook een geoefend ruiter, een uitstekend atleet en een geleerde wiens interesses varieerden van botanie tot lezen en van geschiedenis en religie tot zelfs interieurontwerp aan toe.

Na een regeringsperiode van vierenvijftig jaar begroef Amenhotep II zijn vader Toetmosis III in een rotsgraf (KV 34) in de Vallei der Koningen. Meer dan drieduizend jaar na de begrafenis werd zijn van buiten gawe mummie in de originele binnenkist teruggevonden in de cache van koninklijke mummies uit het Nieuwe Rijk, verborgen in een privégraf in Deir el-Bahri te Thebe. Toen de mummie was overgebracht naar het museum in Caïro en werd onderzocht, werd duidelijk dat het lichaam van de koning al in de oudheid ernstig beschadigd was geraakt door grafschenkers. Het hoofd, de voeten en alle vier de ledematen waren losgekomen en de mummie werd bijeengehouden met houten plaatjes die onder de linnen windsels verborgen waren. Zijn kleine gestalte (de koning zou net iets meer dan 1,5 m lang zijn, hoewel het niet duidelijk is of de losse voeten bij deze meting werden meegerekend) en zijn ongeëvenaarde militaire prestaties brachten historici ertoe Toetmosis III de bijnaam 'Egyptische Napoleon' te geven.